

Аспекти розвитку іншомовної компетентності в ВНЗ України кінця XX – початку XXI століття

Л. Ю. Лічман

Національна медична академія післядипломної освіти імені П. Л. Шупика, м. Київ, Україна

Paper received 08.08.2016; Accepted for publication 21.08.2016.

Анотація. У статті досліджуються аспекти впровадження зарубіжних традицій формування іншомовної компетентності в ВНЗ України. Аналізуються найбільш характерні протиріччя в досвіді іншомовної підготовки студентів останнього десятиліття XX – початку XXI століття. Проводиться зіставлення вітчизняної практики викладання іноземних мов із зарубіжними підходами. Розглядаються найбільш поширені дидактичні форми інтенсифікації іншомовної освіти у вищій школі України. Окреслюються перспективи вивчення генези розвитку іншомовної компетентності студентів в нових соціокультурних умовах.

Ключові слова: *іншомовна компетентність, генеза, лінгводидактика, трансформація, протиріччя.*

Вступ. У процесі трансформації освітнього простору в Україні пострадянського періоду інтенсифікувалися пошуки нових можливостей вдосконалення викладання іноземних мов. Ці пошуки завершилися низкою науково-теоретичних, методологічних і методичних досягнень на початку XXI століття. Зокрема, науково-педагогічним та експертним співтовариством виявлено різноплановий інтерес як до найкращих здобутків радянської іншомовної дидактики, так і до новітніх тенденцій у мовній підготовці, існуючих за кордоном. В результаті виникла ситуація, коли іншомовна педагогіка у вищій школі багато в чому стала експериментальною; відмінності між підходами, що практикуються в тому чи іншому ВНЗ, визначалися (й визначаються) насамперед тим, що в Україні дотепер не вироблено єдиних стандартів навчання іноземних мов у вищих навчальних закладах.

Тому історії іншомовної освіти в останні десятиліття XX століття й початку XXI століття треба надати особливу увагу: вона відображає динаміку суперечливих явищ, що виникали у спробах модернізації освітньої моделі з метою її узгодження з особливостями та вимогами переломної епохи. Перехід від радянської, абсолютно структурованої і цілком регламентованої, традиції іншомовної підготовки до поліпарадигмальної й мало регламентованої практики викладання іноземних мов вимагав синтезу всього найкращого й найбільш продуктивного у вітчизняній і зарубіжній мовній педагогіці. Репрезентація історії імплементації/інкорпорування, взаємодоповнення, синергії різноманітних моделей навчання іноземних мов прояснює своєрідність генези формування компетентно-центричної ідеології.

Короткий огляд публікацій за темою. Вивчення наукових матеріалів, присвячених досліджуваній проблематиці виявляє деяку дискретність в спробах відтворення цілісного процесу іншомовної підготовки в ВНЗ України кінця XX – початку XXI століття. В узагальненому осмисленні можна виділити щонайменше три тенденції: по-перше, простежується інтерес до вивчення радянської традиції викладання іноземних мов, а також спроби визначення її місця та значення для методики викладання іноземних мов в Україні пострадянського періоду (Т. Литньова, Л. Кравчук, Г. Карловська та інші), по-друге, наголошується прагнення проаналізувати динаміку впровадження в українське освітній простір західноєвропейських та

американських педагогічних здобутків, нормативно-регламентуючих документів, концепцій навчання іноземних мов (В. Аношкіна, Н. Колесниченко та інші), по-третє, виявляються наміри розгорнути екскурсний огляд подій, що відбуваються в лінгводидактиці, в тісному зв'язку з українськими національними традиціями (В. Виткалов, Г. Черевичний та інші). В цілому слід визнати, що в історії педагогіки ретроспектива іншомовного навчання в Україні кінця XX – початку XXI століття представлена не досить емко і всебічно. У перші роки незалежності публікації порівняльно-педагогічного плану зустрічалися рідко і стосувалися або окремих країн [4], або загальних питань педагогіки [7].

Поява часописів «Шлях освіти», «Освіта і управління» та інших поширила інформацію про стан і перспективи розвитку систем освіти розвинених країн світу [8].

З цієї точки зору **мета** цього дослідження полягає у відтворенні деяких аспектів процесу біполярної ретрансляції радянської та західної традицій іншомовної підготовки в українській мовній дидактиці кінця минулого століття.

Історію взаємодії різноспрямованих традицій викладання іноземних мов в Україні можна розділити щонайменше на три найважливіших складника:

- державна політика в сфері освіти;
- імплементація, взаємодія і синтез зарубіжних і радянських підходів в області викладання іноземних мов в ВНЗ;
- технологічні та організаційно-педагогічні ресурси забезпечення іншомовної дидактики.

Матеріали та методи дослідження свідчать про те, що після здобуття Україною державного суверенітету кардинально змінилися акценти в сфері освіти, що стало визначальним фактором трансформації системи іншомовної підготовки в країні. Цілоком зрозуміло, що зміни в сфері викладання іноземних мов безпосередньо регулювалися цілою низкою законів, підзаконних документів, рішеннями та рекомендаціями наукових закладів Міністерства освіти і науки України, Академії педагогічних наук [12], [9]. У цих матеріалах чітко простежується взята за основу державна стратегія поступової перебудови освітнього простору, підпорядкованої перспективі інтеграції з Євросоюзом, лібералізації культурних і соціально-економічних відносин з західноєвропейськими країнами та США.

Крім того, значний вплив на процеси організаційно-педагогічного та методологічного переформатування вітчизняної іншомовної педагогіки справили документи, ухвалені провідними міжнародними організаціями. У програмному документі ЮНЕСКО визначено наступні основні тенденції:

- контекстуальність вищої освіти (система ВНЗ має бути зорієнтована на потреби соціокультурних сегментів розвитку країн);
- якість освіти відображає об'єм та зміст системного функціонування інститутів вищої освіти;
- досконала трансформація структури вищої освіти обумовлена підготовкою академічного персоналу;
- системність підготовки студентів та доступ до вищої освіти залежить від оптимізації взаємодії державних відомств [14, с. 35-37].

Однак, всупереч організаційній, консультативній та матеріальній допомозі міжнародних організацій в Україні перших років незалежності не сформувалася національна стратегія освіти, що згубно позначилося на розвитку лінгводидактики. І хоча, згідно з аналітичним звітом «Входження національної системи вищої освіти та наукового дослідження», в Україні використовувався досвід європейських університетських систем: було створено систему ліцензування та акредитації, сформовано освітні стандарти, розроблено нормативну базу [3, с. 7], проте, відзначається, що «національного консенсусу стосовно шляхів подальшої модернізації системи вищої освіти знайдено не було (...) У свідомості більшості університетського менеджменту продовжували домінувати застарілі стереотипи, що в багатьох випадках обумовило суто формальний підхід до європейських освітніх новацій» [3, с. 7-8].

Пошуки оптимальних євроінтеграційних механізмів призвели до необхідності введення так званої багаторівневої, «ступеневої» системи освіти, яка передбачала не тільки етапність післядипломної професійної підготовки [6], але й знаннєву диференційованість в процесі навчання у ВНЗ [10]. Треба зазначити, що цей елемент реформи освіти неоднозначно сприймається науковою спільнотою: з одного боку, диференціація за ознаками базової (бакалавр), повної (спеціаліст) та додаткової (магістр) спеціальної підготовки частково відповідала традиціям європейської вищої школи і потенційно сприяла розширенню можливостей на ринку праці, але з іншого боку, ці зміни мали, більш формальний характер, ніж змістовний. Економічні структури до умов багаторівневої підготовки не адаптувалися; до того ж й кваліфікаційні дані фахівців різних рівнів освіти істотно мало чим відрізнялися.

Все це вказує на те, що в останньому десятилітті минулого століття відбувалися процеси поступового витіснення радянських регулюючих норм з метою заміщення їх західноєвропейської нормативної системою, адаптованою до реалій української державності. Створювались національні нормативні документи, які враховували найкращий світовий досвід в сфері освіти і науки. Крім того, в 90-і роки минулого століття на етапі залучення зарубіжного досвіду до українських наукових реалій вітчизняні експерти на основі розробок радянського періоду підготували так

звану модельно-рейтингову систему, яка за своїми ідеологічними параметрами і технологічними характеристиками безпосередньо співвідносилась з ECTS (кредитно-модульна система організації навчального процесу). Саме в той період інтенсивно впроваджувалися освітні програми Євросоюзу, які полегшували діалектику зближення освітніх парадигм України та Заходу.

Вища школа України у другій половині ХХ – на початку ХХІ століть зазнає глобальних змін: «Розвиток вищої освіти в Україні на межі ХХ і ХХІ століть проходить під впливом як новітніх світових тенденцій, так і внутрішніх факторів, вирішальним серед яких є здобуття незалежності України, початок творення справді національної вищої освіти. Цей процес супроводжується переглядом в освіті стратегічних пріоритетів і ціннісних уявлень, методологічних і методичних засад, уточненням функцій» [2].

В цілому, в такій освітньо-правовій царині було підготовлено ґрунт для імплементації Болонської проєктницької доктрини [11].

Ось чому під кінець ХХ століття проводяться інтенсивні пошуки новаторських рішень у викладанні іноземних мов, вдаються до спроби критичної рецепції і синтетичного впровадження різноспрямованих підходів з метою встановлення загального теоретико-методологічного, методичного та технологічного освітнього центру. Такі, спочатку доволі успішні, спроби згодом все більше зводилися до ретрансляції ідеологеми так званого компетентнісного підходу, який вже на початку 21 століття став домінуючим в системі освіти України.

Однак, знаковим трендом 90-х років стала концепція особистісно орієнтованого навчання. Впровадження даної концепції свідчило про докорінний педагогічно-ідеологічний злам в процесі впровадження інноваційних підходів. Зокрема, як зазначає Н. Авшенюк, такий підхід традиційно культивувався в Великобританії, «...де історично в науці та практиці існують достатньо стійкі традиції здійснення центрованого на студенті (student-centered approach) підходу до навчання, що полягає в максимальній передачі ініціативи навчання самому студенту... Саме в межах центрованого на студенті підходу одержує подальший розвиток ідея «автономії особи, яка вивчає сучасні мови», що виокремилась як самостійний напрямок в освітніх технологіях у 70-х роках ХХ століття» [1, с. 127].

Одне із головних завдань навчально-педагогічної діяльності полягала в навчанні активного використання іноземної мови в реальному соціокультурному, професійно-виробничому контексті. Це було пов'язано із запитом економіки, що відкривала нові ринки споживання і збуту, а також гостро потребувало висококваліфікованих фахівців, які вільно володіють іноземними мовами. Така тенденція відповідала світовій кон'юктурі та змінам у мовній педагогіці інших країн. Так, на думку Н. Колесниченко, аналогічна трансформація системи іншомовної підготовки проводилась у вищих навчальних закладах Великої Британії, перш за все щодо професійної підготовки / перепідготовки вчителів: «Модернізація іншомовної педагогічної освіти, починаючи з 90-х рр.

XX століття загострила деякі аспекти підготовки вчителів іноземних мов, оскільки для отримання статусу високо кваліфікованого фахівця сфери освітніх послуг вони обов'язково мали оволодіти: спеціально-предметними та професійно-педагогічними компетенціями, які мали забезпечити їхню здатність до ефективного використання традиційних та інноваційних педагогічних технологій...» [5, с. 176].

Аналіз результатів дослідження визначає, що в Україні кінця XX – початку XXI століття не сформувався саме національний особистісно-орієнтований підхід у викладанні іноземних мов, тоді як в інших країнах національна специфіка помітно проявлена: «... за наявності спільних тенденцій в усвідомленні значення освіти в різних країнах виявляються свої національні традиції. Французьке суспільство, наприклад, традиційно прихильне до інтелектуалізації

освіти як фундаменту культури людини. У США, навпаки, значення освіти розглядається через призму прагматизму» [13, с. 8].

Висновки. В цілому ж межі двох століть в Україні, як узагальнює посилилася інтеграційна динаміка, що відрізняється не тільки використанням інноваційних для того часу форм і методів у навчанні іноземних мов, але й застосуванням таких, наприклад, сучасних технічних навчальних засобів, як інформаційні, мультимедійні, гіпертекстові, мережеві, телекомунікаційні та інші види технологій, серед яких центральне місце зайняли Інтернет-технології.

Подальше дослідження ретроспективних аспектів іншомовної підготовки кінця XX – початку XXI століть в перспективі відтворить більш цілісне уявлення про генезу формування іншомовної компетентності в ВНЗ України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Авшенюк Н. М. Особистісно орієнтована підготовка вчителя іноземної мови у Великій Британії / Н. М. Авшенюк. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://lib.chdu.edu.ua/pdf/zbirniku/7/22.pdf>.
2. Вища освіта України в умовах трансформації суспільства: стан, проблеми, тенденції розвитку, 1991 – 2006 рр. – Режим доступу: <https://refdb.ru/look/2126425-pall.html>.
3. Вхідження національної системи вищої освіти в європейський простір вищої освіти та наукового дослідження: моніторинг. дослідж.: аналіт. звіт / Міжнарод. благод.Фонд. – К.: Таксон, 2012. – 54 с.
4. Зязюн І. А. Реформи освіти в Японії / І. А. Зязюн // Рідна школа, 1993. – № 8. – С. 16 – 21.
5. Колесниченко Н. Ю. Іншомовна педагогічна освіта Великої Британії: сучасний стан і перспективи модернізації [Електронний ресурс] / Н. Ю. Колесниченко // Наука і освіта. – 2013. – № 1 – 2. – С. 172–176. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NiO_2013_1-2_46.
6. Кравчук Л. В. Періодизація етапів іншомовної підготовки учнів загальноосвітніх шкіл України другої половини 20 ст. (1950 – 2006 р. р.) [Електронний ресурс] / Л. В. Кравчук // Історико-педагогічний альманах. – 2008. – Вип. 2. – Режим доступу: <http://www.info-library.com.ua/books-text-10621.html>.
7. Одерій Л. П. Кваліметрія вищої освіти: методологія та інструментарій: монографія / Л. П. Одерій. – К.: МКА, ІЗМН, 1996. – 264 с.
8. Порівняльний аналіз сучасних систем вищої освіти в реформуванні вищої школи України. Матер. міжнар. наук. конфер. – К., Вид. НаУКМА, 1996. – 276 с.
9. Про Державну національну програму «Освіта» («Україна XXI століття») [Електронний ресурс] // Постанова Кабінету Міністрів України від 3 листопада 1993 р. № 896. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/896-93-%D0%BF>.
10. Про затвердження положення про освітньо-кваліфікаційні рівні (ступеневу освіту) [Електронний ресурс] // Постанова Кабінету міністрів України від 20 січня 1998 р. № 65. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/1_doc2.nsf/link1/KP980065.html.
11. Про затвердження програми дій по реалізації положень Болонської декларації в системі вищої освіти і науки України на 2004 – 2005 роки [Електронний ресурс] // Наказ МОН України № 49 від 23.01.04 р. – Режим доступу: http://osvita.ua/legislation/Vishya_osvita/3127/.
12. Про освіту: Закон України від 23.05. 1991 р. № 1060-XII // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. – № 34. – 451 с.
13. Пуховська Л. П. Професійна підготовка вчителів у Західній Європі: спільність і розбіжності: монографія / Л. П. Пуховська. – К.: Вища школа, 1997. – 179 с.
14. Реформа и развитие высшего образования. Программный документ. – Париж: ЮНЕСКО. 1995. – 56 с.

REFERENCES

1. Avsheniuk N. M. The learner-centered training of a foreign language teacher in Great Britain. / N. M. Avsheniuk – Retrieved from: <http://lib.chdu.edu.ua/pdf/zbirniku/7/22.pdf>.
2. Higher education of Ukraine against the background of social transformation: state, issues, development trends, 1991 – 2006. – Retrieved from: <https://refdb.ru/look/2126425-pall.html>.
3. The higher education national system joining the European space of higher education and research study: surveillance study: analytical report. The International Charitable Fund, – K.: Takson, 2012. – 54 p.
4. Ziazun I. A. Education reform in Japan. // Ridna shkola, 1993, No. 8, P. 16 – 21.
5. Kolesnychenko N. Yu. Foreign language teacher education in Great Britain: current state and prospects of modernization [Electronic resource] / N. Yu. Kolesnychenko // Nauka i osvita. – 2013. – No. 1 – 2. – P. 172–176. – Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NiO_2013_1-2_46.
6. Kravchuk L. V. Ukrainian high school students' foreign language training stage periodization in the latter half of the 20th century (1950 – 2006). [Electronic resource] / L. V. Kravchuk // Historical pedagogical anthology. – 2008. – Issue 2. – Retrieved from: <http://www.info-library.com.ua/books-text-10621.html>.
7. Oderiy L. P. Higher education qualimetry: methodology and tools: monograph / L. P. Oderiy. – K.: MKA, IZMN, 1996. – 264 p.
8. Modern higher education systems comparative analysis in reforming the higher education of Ukraine. International Scientific Conference Proceedings. – K., NaUKMA Publ., 1996. – 276 p.
9. On the State National Program "Education" ("Ukraine XXI century") [Electronic resource] // Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 3 November 1993, No. 896. – Retrieved from: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/896-93-%D0%BF>.

10. On Approval of the Educational and Qualification Level (Level Education) Regulation [Electronic resource] // Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 20 January 1998, No. 65. – Retrieved from: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KP980065.html.
11. On Approval of the Action Program for Implementing the Bologna Declaration in the Higher Education and Science System of Ukraine in 2004 -2005 [Electronic resource] // Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine No. 49 dated 23.01.04 – Retrieved from: http://osvita.ua/legislation/Vishya_osvita/3127/.
12. On Education: Law of Ukraine dated 23.05. 1991, No. 1060-XII // Gazette of the Supreme Soviet of the UkSSR. – 1991. – No. 34. – 451 p.
13. Pukhovs'ka L. P. Teacher Training in Western Europe: similarities and differences: monograph: / L. P. Pukhovs'ka. – K.: Vyshcha shkola, 1997. – 179 p.
14. Policy Paper for Change and Development in Higher Education. – Paris: UNESCO. 1995. – 56 p.

Aspects of Building Foreign Linguistic Competence in Ukrainian Higher Education Institutions of the late 20th – the early 21th century

Lichman L.

Abstract. The article deals with the aspects of introducing foreign traditions in building foreign language competence in the higher educational institutions of Ukraine. There are analyzed contradictions, the most typical for the experience in students' foreign language training of the 20th century last decade. The national practice of foreign language teaching and foreign approaches are compared. The paper examines the most common didactic forms for intensifying foreign language education in the high school of Ukraine. There are outlined prospects for studying the genesis of students' foreign linguistic competence development in new social and cultural environment.

Keywords: *foreign linguistic competence, genesis, language education, transformation, contradictions.*

Аспекты развития иноязычной компетентности в вузах Украины конца XX – начала XXI века

Л. Ю. Личман

Аннотация. В статье исследуются аспекты внедрения зарубежных традиций формирования иноязычной компетентности в ВНЗ Украины. Анализируются наиболее характерные противоречия в опыте иноязычной подготовки студентов последнего десятилетия 20 столетия. Проводится сопоставление отечественной практики преподавания иностранных языков с зарубежными подходами. Рассматриваются наиболее распространенные дидактические формы интенсификации иноязычного образования в высшей школе Украины. Намечаются перспективы изучения генезиса развития иноязычной компетентности студентов в новых социокультурных условиях.

Ключевые слова: *иноязычная компетентность, генезис, лингводидактика, трансформация, противоречия.*